

ВІДГУК

офіційної рецензентки на дисертаційну роботу

Соколової Дарини Костянтинівни

на тему **«ЦЕРКОВНИЙ ЖИВОПИС ПОЛТАВЩИНИ XVII –
ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ: СТИЛІСТИКА, ІКОНОГРАФІЧНІ ТА
ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ»**

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 02 – «Культура і мистецтво»

за спеціальністю 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація»

Дисертація Дарини Соколової є продовженням наукових розвідок у царині регіональних особливостей церковного мистецтва Лівобережної України, які були розпочаті ще на початку XX ст. корифеями українського мистецтвознавства – С. Таранушенком, П. Фоміним, Є. Редіним та подальшими поколіннями науковців: П. Жолтовським, Г. Логвиним, Л. Міляєвою. Церковне мистецтво Полтавщини, попри його багату історію та самобутні художні традиції, до сьогодні залишалося недостатньо вивченим.

Актуальність дослідження. Українське церковне мистецтво останніми роками активно досліджується, проте Лівобережжя, зокрема Полтавщина, залишаються недостатньо вивченими. Цей регіон, що сформувався на основі козацьких полків, мав значний вплив на розвиток української культури, особливо у XIX столітті. Незважаючи на драматичні перипетії радянської доби, на Полтавщині збереглася значна кількість церковних споруд, в яких вціліли зразки церковного живопису. Ці пам'ятки залишаються малодослідженими, що вказує на потребу їх комплексного вивчення, фіксації, мистецтвознавчого аналізу та охорони. На тлі російсько-української війни, що загрожує самому буттю української культури, особливо актуальними стали завдання вивчення, охорони та популяризації церковної спадщини. Таким чином, дослідження сприяє збереженню національної ідентичності та підтвердженню культурної унікальності України в умовах сучасних викликів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше створено цілісну, всебічну картину розвитку церковного мистецтва Полтавщини в його хронологічній, стилістичній та регіонально-типологічній динаміці. У межах роботи узагальнено та систематизовано значний масив сакрального живопису, частина якого раніше залишалася поза науковим обігом. Авторкою уточнено хронологічні межі, визначено основні етапи становлення та трансформації церковного мистецтва регіону від кінця XVIII до початку XX століття; виявило специфічні риси місцевих художніх осередків; простежено взаємодію академічних, народних і православно-традиційних впливів, що сформували своєрідний регіональний варіант церковного живопису. Окремо слід визначити спробу комплексного стилістичного аналізу пам'яток, які раніше не були введені до наукового обігу, у контексті загальноукраїнського мистецького процесу, що дозволило виявити регіональні особливості та їхнє місце в розвитку сакрального мистецтва України.

Практична значимість дисертації полягає у можливості застосування її результатів у сфері збереження та дослідження сакральної спадщини. Отримані дані можуть бути використані музейними установами для наукового опису, атрибуції та подальшої реставрації релігійних живописних пам'яток Полтавщини, що сприятиме збереженню їх автентичності. Матеріали дослідження мають потенціал для впровадження в освітній процес – як складової спеціалізованих курсів з іконографії, історії українського мистецтва та технологій художньої творчості, що дозволить розширити науково-методичну базу підготовки фахівців у галузі мистецтвознавства. Крім того, результати роботи можуть стати основою для подальших наукових досліджень, сприяючи поглибленому вивченню регіональних особливостей церковного мистецтва України. Важливим аспектом є також популяризаційний потенціал дослідження, спрямований на підвищення обізнаності громадськості про художню спадщину регіону, що набуває особливої актуальності в умовах сучасних загроз культурній ідентичності України.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності. За своїм змістом дисертаційна робота повністю відповідає напрямам досліджень відповідно до освітньої програми

«Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», третього рівня вищої освіти за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», СВО: доктор філософії. досліджень та охоплює важливі аспекти розвитку церковного живопису Полтавщини XVII – початку XX століття. Дослідження є завершеною науковою працею, що демонструє глибокий аналіз історичних, стилістичних та технологічних особливостей сакрального мистецтва регіону, а також містить вагомий особистий внесок здобувача у вивчення українського церковного живопису.

Перевірка дисертації перевірку на академічну доброчесність за допомогою сертифікованої системи StrikerPlagiarism свідчить про її відповідність принципам академічної доброчесності: дослідження є результатом самостійної наукової роботи здобувачки і не містить ознак компіляції, фабрикації чи плагіату. Використані наукові джерела, ідеї та цитати інших авторів оформлені відповідно до академічних стандартів із належними посиланнями.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертація написана українською мовою, вирізняється чіткістю, науковою точністю та логічною структурою, що сприяє доступності та сприйняттю досліджуваного матеріалу. Авторка демонструє високий рівень володіння мистецтвознавчою термінологією, забезпечуючи коректність опису стилістичних, іконографічних та техніко-технологічних аспектів церковного живопису Полтавщини.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів із висновками до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків (альбому ілюстрацій). Результати дослідження викладено у двох томах. Перший том складається з 151 сторінки основного тексту, налічує 160 позицій літературних джерел. Другий том (додатки) містить 120 ілюстрацій. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок.

У **вступі** авторка ґрунтовно виклала основні положення роботи, чітко сформулювавши її мету та завдання. Аналіз змісту трьох розділів показує, що мета дослідження досягнута повною мірою, а всі поставлені завдання розкриті відповідно до заявлених наукових цілей.

Текст дисертації демонструє системний підхід до вивчення церковного живопису Полтавщини, а зроблені висновки підтверджують наукову новизну дослідження. Зібраний та вперше систематизований матеріал є маловідомим, а комплексний аналіз церковного мистецтва регіону раніше не здійснювався, що свідчить про вагомий внесок авторки у мистецтвознавчу науку.

У **першому розділі** дисертації авторка здійснила детальний аналіз літературних та архівних джерел, визначивши основну джерельну базу дослідження й методологічні підходи, застосовані у роботі. Викладений матеріал відзначається системністю та науковою обґрунтованістю, що забезпечує логічність структури розділу та відсутність критичних зауважень до його змісту.

Окремо варто відзначити аналіз історіографії церковного живопису Полтавщини, проведений авторкою, який дозволив виокремити кілька етапів у процесі вивчення сакрального мистецтва регіону. Ці етапи відображають еволюцію наукового підходу, рівень зацікавленості темою в різні періоди та вплив суспільно-політичних умов на дослідження та збереження церковного мистецтва.

У **другому розділі** дослідження авторка здійснила ґрунтовний аналіз розвитку церковного мистецтва на території Полтавщини у XVII – на початку XX століття. У процесі дослідження було виокремлено кілька ключових етапів розвитку сакрального живопису, що дозволило простежити динаміку змін у художніх традиціях регіону.

Окрему увагу приділено аналізу та типологізації ікон, значна частина яких раніше не була внесена до наукового обігу. Це дозволило розширити відомості про регіональні особливості іконопису, відзначити характерні стилістичні та технологічні особливості творів, а також доповнити загальну картину розвитку церковного мистецтва Полтавщини в історичному контексті.

У **третьому розділі** був здійснений аналіз розвитку церковного монументального мистецтва Полтавщини в контексті суспільно-релігійних процесів XVII – початку XX ст. та визначені ролі провідних митців цього періоду. Крім цього авторкою було досліджено ряд іконографічних програм О.Я. Сокола.

Загальні висновки є логічним завершенням наукового дослідження, що демонструє цілісний зв'язок між поставленою метою, конкретними

завданнями та кінцевими результатами. Висновки не просто констатують отримані дані, а системно інтегрують їх у загальну структуру дослідження, що свідчить про методологічну обґрунтованість проведеної роботи.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи

Результати дисертаційного дослідження оприлюднено у 9 наукових публікаціях, зокрема у 3 статтях у фахових наукових виданнях України та 6 тезах до наукових міжнародних конференцій. Публікації здобувачки відображають основні етапи роботи над дисертацією та висвітлюють її основні положення. Принципи академічної доброчесності дотримано.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи

В цілому дисертація справляє позитивне враження, однак є зауваження, переважно рекомендаційного характеру:

1. У дисертації нерівномірно розподілена увага дослідниці між іконописом та настінними розписами церков. Якщо пам'ятки іконопису розглянуто детально та систематизовано за типами, то монументальні розписи представлені більш узагальнено. На думку рецензента, дисертація значно виграла б, якби було представлено аналіз стилістичних і техніко-технологічних особливостей монументальних розписів.

2. Одним з аспектів, що, на думку рецензента, потребує більшої уваги – є недостатня увага до кола шанованих на Полтавщині ікон. Саме воно, як правило, формує сюжетний репертуар регіональних іконописних осередків. Крім того, вивчення цього кола наочно демонструє міграцію та поширення іконографічних типів у різних регіонах України.

3. Незважаючи на важливе відкриття нових осередків, таких як Манжелія, дослідження не розкриває повною мірою можливі зв'язки між майстрами, майстернями, а також шляхи передачі іконографічних зразків у межах Полтавщини й поза нею. Було б доцільно більш детально проаналізувати техніко-технологічні особливості конкретних осередків, порівняти їхні традиції з майстернями інших східних регіонів України

(наприклад, Борисівської, Київської, Слобожанської). Крім того, варто звернути увагу на зміну технік у контексті доступності матеріалів та соціального замовлення ікон і розписів, тобто їхнє значення в релігійному побуті мешканців Полтавщини, особливо в ХІХ ст., коли ікони ставали важливою частиною родинної традиції та побутової сакралізації.

4. Ще один аспект, який, на думку рецензента, значно збагатив би дисертацію – це діяльність монастирських іконописних майстерень на теренах Полтавщини. Зокрема, варто було б з'ясувати, чи існували стилістичні й техніко-технологічні відмінності між монастирськими іконами та тими, що створені світськими іконописцями.

Однак висловлені зауваження не мають принципового характеру й не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження. Вони радше свідчать про складність і багатогранність обраної теми, ніж про суттєві недоліки роботи. Загалом вони не впливають на позитивне враження від наукової праці, яка вирізняється цілісністю структури, логічністю викладу, високим рівнем обґрунтованості основних положень і достовірністю зроблених висновків.

Висновок про дисертаційну роботу

Дисертаційне дослідження здобувачки ступеня доктора філософії є самостійною, цілісною та науково обґрунтованою працею, що виконана на високому фаховому рівні з дотриманням принципів академічної доброчесності. Представлені у роботі теоретичні узагальнення та практичні висновки становлять вагомий внесок у розв'язання актуального наукового завдання, важливого для поглиблення знань у сфері українського мистецтвознавства.

Актуальність, наукова новизна та практична цінність дисертації повністю узгоджуються з вимогами чинного законодавства України, зокрема з положеннями п.6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Проведене дослідження має вагомий внесок у розвиток мистецтвознавства,

а його результати становлять важливу основу для подальших наукових розвідок.

Здобувачка Соколова Дарина Костянтинівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво», за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Офіційна рецензентка:

кандидат мистецтвознавства,

доцент, завідувачка кафедри живопису

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

Марія КОВАЛЬОВА

М.П.

«13» червня 2025 р.

